

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
สู่กลไกคุณภาพการศึกษา*

COMMUNITY PARTICIPATION IN LOCAL CURRICULUM
DEVELOPMENT TOWARD EDUCATIONAL QUALITY MECHANISMS

กิตติศักดิ์ หมอกแก้ว

Kitisak Mokkaew

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author's Email: kitisakmokkaew@gmail.com

วันที่รับบทความ : 13 พฤษภาคม 2569; วันที่แก้ไขบทความ 6 มิถุนายน 2569; วันที่ตอบรับบทความ : 8 มิถุนายน 2569

Received 13 May 2026; Revised 6 June 2026; Accepted 8 June 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์รูปแบบ ปัญหาอุปสรรค และ ปัจจัยความสำเร็จของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และนำเสนอ แนวทางการบริหารจัดการหลักสูตรเพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาในศตวรรษที่ 21 วิธีการศึกษาใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการสังเคราะห์ บรรณกรรมและงานวิจัยเชิงพื้นที่ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการศึกษาเชิงรูปธรรม พบว่า 1. ปัญหาอุปสรรคสำคัญ ของหลักสูตรท้องถิ่นใน ปัจจุบันเกิดจากโครงสร้างส่วนกลางที่ขาดความยืดหยุ่น และกระบวนการพัฒนาที่เน้นส่วน ราชการเป็นหลัก ส่งผลให้เกิดภาวะ “หลักสูตรบนหิ้ง” ที่แยกส่วนจากวิถีชีวิตจริง 2. บทความ นี้จึงนำเสนอ รูปแบบการมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติ ผ่านโมเดล “PARTICIPATION” ซึ่งเป็นกลไก การบริหารหลักสูตรแบบบูรณาการ 10 ขั้นตอน และผานสู่ “แนวทางการจัดการศึกษาเชิง

Citation:

* กิตติศักดิ์ หมอกแก้ว. (2569). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสู่กลไกคุณภาพการศึกษา.

วารสารส่งเสริมและพัฒนาวิชาการสมัยใหม่, 4(4), 587-600.

Kitisak Mokkaew. (2026). Community Participation In Local Curriculum Development Toward Educational Quality Mechanisms. Modern Academic Development and Promotion Journal, 4(4), 587-600.;

DOI: <https://doi.org/10.>

<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/MADPIADP/>

พื้นที่แบบบูรณาการ” (Integrated Area-based Educational Innovation) ปรับเปลี่ยนบทบาทหลักสูตรจากเดิมที่เป็นเพียงเอกสารทางวิชาการ สู่กลไกขับเคลื่อนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนและต่อยอดทุนทางวัฒนธรรม โดยเปลี่ยนบทบาทชุมชนจากผู้สนับสนุนสู่การเป็น “ผู้ร่วมจัดการศึกษา” อย่างเต็มรูปแบบ 3. ปัจจัยความสำเร็จ และกลไกเชิงนโยบายที่ค้นพบคือ การยกระดับการมีส่วนร่วมสู่ระดับ “การเป็นเจ้าของร่วม” (Partnership) การปฏิรูปนโยบายงบประมาณเชิงพื้นที่ และการจัดตั้งสภาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นกลไกเชิงโครงสร้างที่รองรับการขับเคลื่อนคุณภาพการศึกษาจากฐานรากสู่สากลอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของชุมชน, หลักสูตรท้องถิ่น, คุณภาพการศึกษา, การบริหารหลักสูตร, นวัตกรรมจัดการศึกษาเชิงพื้นที่

Abstract

This academic article aims to analyze the models, obstacles, and critical success factors of community participation in local curriculum development and present educational innovations to drive 21st-century educational quality. Utilizing documentary research coupled with a synthesis of area-based literature and empirical studies through content analysis, the findings reveal that: 1. Key obstacles in current local curricula stem from rigid centralized structures and bureaucracy-centered development processes, rendering them "dormant" and detached from community realities. 2. To address this, the article introduces a practical, integrated participatory framework through the 10-step "PARTICIPATION" model and the concept of "Integrated Area-based Educational Innovation." This approach redefines the curriculum from a mere academic document into a vital mechanism for constructing local identity and leveraging cultural capital, while effectively shifting the community's role to active "co-managers" of education. 3. Critical success factors and policy mechanisms include elevating community involvement to a true "partnership" level, transforming area-based budgeting policies, and establishing "Local Wisdom Councils" as structural frameworks to sustain educational quality from the grassroots to the global level.

Keywords: Community participation, Local curriculum, Educational quality, Curriculum administration, Area-based educational innovation

บทนำ

ในยุคพลวัตศตวรรษที่ 21 ระบบการศึกษาทั่วโลกเผชิญกับความท้าทายในการปรับตัวให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด (อรทัย มูราธ, 2563) นโยบายการกระจายอำนาจทางการศึกษาจึงได้นำไปสู่แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรฐานพื้นที่ (Area-based Curriculum) ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ "หลักสูตรท้องถิ่น" เป็นเครื่องมือหลักในการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างความรู้สากล (Global Knowledge) กับวิถีชีวิตจริงและทุนทางวัฒนธรรมของผู้เรียนในแต่ละพื้นที่ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2560)

อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่ปรากฏชัดในระบบการศึกษาไทยคือ หลักสูตรท้องถิ่นจำนวนมากมีลักษณะเป็น "หลักสูตรบงกช" (Dormant Curriculum) ที่ขาดการนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม หรือมีเนื้อหาที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการแท้จริงของชุมชน เนื่องจากระบวนการพัฒนามักเป็นไปในลักษณะจากบนลงล่าง (Top-down) ที่ขาดการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายจากภาคประชาชน

ช่องว่างของงานวิจัย (Research Gap): แม้ที่ผ่านมาจะมีงานวิจัยจำนวนมากศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น หรือการบริหารจัดการศึกษาโดยใช้พื้นที่เป็นฐาน (Area-based Education) แต่งานส่วนใหญ่ยังคงติดหล่มอยู่กับการศึกษา "เชิงพรรณนา" (Descriptive) หรือเน้นการประเมินผลสัมฤทธิ์ปลายทางของหลักสูตร โดยยังขาดการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับ "กลไกเชิงระบบ" (Systemic Mechanism) ที่จะดึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เข้ามามีบทบาทในฐานะหุ้นส่วนร่วมพัฒนา (Co-creators) อย่างแท้จริง ตลอดจนยังไม่มีข้อค้นพบที่ชัดเจนว่าความร่วมมือของชุมชนในมิติใดที่จะส่งผลเชิงสาเหตุต่อความยั่งยืนของหลักสูตรท้องถิ่น

บทความวิจัยชิ้นนี้จึงดึงกรอบทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation Theory) ทฤษฎีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Theory) และทฤษฎีการกระจายอำนาจ (Decentralization Theory) มาเป็นเลนส์ในการวิเคราะห์ เพื่ออุดช่องว่างดังกล่าว โดยมุ่งนำเสนอผลการวิเคราะห์เชิงความสัมพันธ์และรูปแบบการดึงชุมชนเข้ามาเป็น

กลไกสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาจากระดับฐานรากสู่สากล อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อตอบโจทย์ข้างต้น การวิจัยครั้งนี้จึงกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจงไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. เพื่อวิเคราะห์ระดับและมิติต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วม ของภาคประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาหลักสูตรฐานพื้นที่ตามกรอบทฤษฎีการมีส่วนร่วม
2. เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง ระหว่างปัจจัยด้านการบริหารจัดการ การศึกษาเชิงพื้นที่ (ABE) กับความสำเร็จในการขับเคลื่อนหลักสูตรท้องถิ่นไปสู่การปฏิบัติจริง (Active Curriculum)
3. เพื่อพัฒนาและประเมินประสิทธิภาพของกลไกการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการ พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่สามารถวัดผลสัมฤทธิ์และสะท้อนคุณภาพการศึกษาเชิงพื้นที่ได้อย่าง เป็นรูปธรรม

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรผ่านแนวคิด PARTICIPATION กลไกสู่ คุณภาพการศึกษา

การยกระดับคุณภาพการศึกษาผ่านหลักสูตรท้องถิ่นจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมที่ครอบคลุมทุกมิติ โดยบทความนี้มุ่งเน้นการอธิบายรายละเอียดของการดำเนินงาน ผ่านองค์ประกอบ PARTICIPATION ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่บูรณาการหลักการสำคัญของการมีส่วนร่วมและการบริหารจัดการศึกษาเชิงพื้นที่เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้เกิดกลไกคุณภาพการศึกษา ที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม โดยแต่ละองค์ประกอบมีบทบาทสำคัญดังนี้

1) P - Planning (การวางแผนร่วมกัน)

Planning คือจุดเริ่มต้นและรากฐานสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริง โดย สถานศึกษาต้องสร้างเวทีสาธารณะ (Public Forum) ที่เปิดกว้างให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาค ส่วน ทั้งผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ราษฎรชาวบ้าน และตัวแทนจากภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหา ความต้องการ และศักยภาพของพื้นที่อย่างรอบด้าน (กิตติชัย ยินดี, 2562) เพื่อนำข้อมูลมาขับเคลื่อนการกำหนดเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ และวิสัยทัศน์ร่วมกัน

ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การวางแผนร่วมกันในลักษณะภาคีเครือข่ายนี้ จะช่วยให้หลักสูตรมีทิศทางการพัฒนาที่ชัดเจน ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย และเป็นกลไกเชิงปฏิบัติในการยกระดับคุณภาพการศึกษาที่ตอบสนองต่อบริบทและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

2) A - Awareness (การสร้างความตระหนัก)

Awareness คือกระบวนการสื่อสารและสร้างความเข้าใจให้คนในพื้นที่ เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาและทรัพยากรท้องถิ่น ของตนเอง รวมถึง เข้าใจถึงความสำคัญของการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับรากเหง้า และวิถีชีวิตของชุมชน การสร้างความตระหนักนี้สามารถทำได้ผ่านกิจกรรมหลากหลาย เช่น การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดนิทรรศการภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือการนำเสนอผลสำเร็จของการนำภูมิปัญญามาใช้ในการพัฒนา การที่ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าเหล่านี้ จะช่วยกระตุ้นให้เกิดความภาคภูมิใจ ความหวงแหน และความต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่ออนุรักษ์และต่อยอดภูมิปัญญาให้คงอยู่และเป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลัง ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความยั่งยืนของหลักสูตร

3) R - Resource (การบริหารทรัพยากร)

มุ่งเน้นการบริหารจัดการและการใช้ประโยชน์จากต้นทุนทางสังคม (Social Capital) และทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด (สมน อมรวิวัฒน์, 2545) ครอบคลุมทั้งทรัพยากรบุคคล เช่น ปราชญ์ชาวบ้านและผู้ทรงภูมิปัญญา แหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ เช่น ป่าชุมชน แม่น้ำ ลำคลอง หรือแหล่งโบราณคดี รวมถึงทุนทางวัฒนธรรม เช่น ประเพณี ศิลปะการแสดง และภาษาถิ่น โดยสถานศึกษาต้องดำเนินการจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรเหล่านี้อย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งวางแผนบูรณาการเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนอย่างเหมาะสม การใช้ประโยชน์จากต้นทุนท้องถิ่นนอกจากจะช่วยลดภาระด้านงบประมาณของสถานศึกษาแล้ว ยังเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงการเรียนรู้เข้ากับวิถีชีวิตจริง สร้างความผูกพันระหว่างผู้เรียนกับชุมชน และขับเคลื่อนให้หลักสูตรท้องถิ่นมีความมีชีวิตชีวาที่สามารถตอบสนองต่อบริบทเฉพาะของพื้นที่ได้อย่างแท้จริง

4) T - Teamwork (การทำงานเป็นทีม)

Teamwork คือการสร้างบรรยากาศและกลไกที่ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างครู ผู้บริหาร ผู้ปกครอง และผู้นำชุมชน ในลักษณะของ "หุ้นส่วนทางการศึกษา" (Educational Partnership) ที่เชื่อมโยงบทบาทร่วมกันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน (Fullan, 2016) การทำงานเป็นทีมที่เข้มแข็งจะก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน โดยครู

จะได้รับข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับบริบทและวัฒนธรรมของชุมชน ขณะที่ผู้ปกครองและภาคประชาชนจะมีความเข้าใจในบทบาทรวมถึงกระบวนการจัดการศึกษาของสถานศึกษามากขึ้น การมีจุดหมายร่วมกันบนพื้นฐานของความไว้วางใจและการหนุนเสริมซึ่งกันและกันนี้ ถือเป็นกลไกขับเคลื่อนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพผู้เรียน และยกระดับคุณภาพการศึกษาที่สะท้อนถึงพลังความร่วมมือของทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง

5) I - Integration (การบูรณาการ)

Integration คือกระบวนการนำสาระความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาหลอมรวมเข้ากับกลุ่มสาระการเรียนรู้หลักอย่างเป็นระบบและแนบเนียน โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงเข้ากับตัวชี้วัดและมาตรฐานการเรียนรู้สากลอย่างมีเหตุผลและเป็นธรรมชาติ แทนที่จะเป็นการเพิ่มเนื้อหาแบบแยกส่วน (Beane, 1997) ตัวอย่างเชิงประจักษ์ เช่น การนำประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญในพื้นที่มาบูรณาการในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาฯ การนำพืชสมุนไพรหรือระบบนิเวศท้องถิ่นมาศึกษาในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ฯ หรือนำศิลปะการแสดงพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ การบูรณาการที่มีประสิทธิภาพนี้จะช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างบริบทระดับท้องถิ่นกับองค์ความรู้ในระดับสากล จนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างกว้างขวาง อันเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนหลักสูตรให้มีความทันสมัย ยืดหยุ่น และตอบโจทย์การพัฒนาผู้เรียนทั้งในมิติความเป็นท้องถิ่นและความเป็นสากลควบคู่กัน

6) C - Co-creation (การร่วมสร้างสรรค์)

Co-creation คือการส่งเสริมให้ครูผู้สอนและปราชญ์ท้องถิ่นร่วมกันออกแบบกิจกรรมรวมถึงสื่อการเรียนรู้ที่มีความทันสมัยและน่าสนใจ กระบวนการร่วมสร้างสรรค์นี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปแบบดั้งเดิม แต่เป็นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมสมัยใหม่เพื่อให้การเรียนรู้เท่าทันและเข้าถึงผู้เรียนในยุคดิจิทัล (ใจทิพย์ ณ สงขลา, 2561) ตัวอย่างเช่น การพัฒนาสื่อการเรียนรู้ดิจิทัลเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น การสร้างสรรคเกมการศึกษา (Educational Games) ที่อิงจากเรื่องราวในชุมชน หรือการจัดการเรียนรู้แบบโครงงานเป็นฐาน (Project-based Learning) ที่มุ่งแก้ปัญหาจริงในพื้นที่ การร่วมสร้างสรรค์ในลักษณะนี้จะช่วยให้หลักสูตรมีความหลากหลาย สามารถตอบสนองต่อรูปแบบการเรียนรู้ที่แตกต่างกันของผู้เรียน (Learning Styles) และเป็นกลไกสำคัญในการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีคุณภาพและเปี่ยมด้วยความหมายอย่างแท้จริง

7) I - Implementation (การนำสู่การปฏิบัติ)

Implementation คือขั้นตอนการนำหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผ่านการออกแบบร่วมกันไปสู่การปฏิบัติจริงในพื้นที่ โดยมุ่งเน้นการจัดการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและเผชิญหน้ากับโจทย์ปัญหาจริงในชุมชน การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงนี้เป็นกลไกสำคัญในการบ่มเพาะทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 (อรทัย มูราธ, 2563) ครอบคลุมทั้งทักษะการคิดวิเคราะห์ ทักษะการแก้ปัญหา การสื่อสาร และการทำงานร่วมกับผู้อื่น ตัวอย่างเชิงประจักษ์ เช่น การจัดกิจกรรมสำรวจระบบนิเวศป่าชุมชน การลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน หรือการบูรณาการเข้ากับโครงการพัฒนาชุมชน การนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพนี้ จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและเปี่ยมด้วยความหมาย (Meaningful Learning) อันนำไปสู่การสร้างสมรรถนะที่แท้จริง (Authentic Competency) ให้แก่ผู้เรียนในท้ายที่สุด

8) P - Performance Evaluation (การประเมินผลเชิงสมรรถนะ)

Performance Evaluation คือกระบวนการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นความสามารถในการนำความรู้และทักษะไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์จริง มากกว่าการทดสอบเชิงความจำเพียงอย่างเดียว (Tyler, 1949) การประเมินผลในลักษณะนี้จะช่วยให้สถานศึกษาและชุมชนสามารถร่วมตรวจสอบร่วมกันได้ว่า ผู้เรียนเกิดทักษะและคุณลักษณะที่พึงประสงค์สอดคล้องตามเป้าหมายของหลักสูตรท้องถิ่นหรือไม่ ตัวอย่างเช่น การประเมินจากการนำเสนอโครงการ การสังเกตพฤติกรรมการทำงานกลุ่ม หรือการประเมินจากผลงานสร้างสรรค์ การเลือกใช้เครื่องมือประเมินที่หลากหลายและครอบคลุมตามสภาพจริง (Authentic Assessment) จะช่วยให้ผู้สอนมองเห็นภาพรวมของพัฒนาการผู้เรียนได้อย่างชัดเจน ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการสะท้อนกลับ (Feedback) เพื่อนำไปปรับปรุงและยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

9) A - Adjustment (การปรับปรุงพัฒนา)

Adjustment คือกระบวนการนำผลการประเมินและข้อเสนอแนะ (Feedback) จากชุมชนรวมถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย มาใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาเนื้อหาตลอดจนกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การปรับปรุงพัฒนาในขั้นนี้ไม่ใช่เพียงการแก้ไขข้อผิดพลาดเชิงโครงสร้าง แต่เป็นการขับเคลื่อนให้หลักสูตรมีความทันสมัย ยืดหยุ่น และเท่าทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยี (Taba, 1962) การเปิดรับฟังความ

คิดเห็นจากทุกภาคส่วนอย่างสม่ำเสมอจะช่วยให้หลักสูตรมีความสมบูรณ์ ได้รับการยอมรับจากคนในพื้นที่ และเป็นกลไกสำคัญในการสร้างหลักสูตรที่มีพลวัต (Dynamic Curriculum) ซึ่งสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว

10) T - Transformation (การเปลี่ยนแปลงสู่ความยั่งยืน)

Transformation คือเป้าหมายสูงสุดของโมเดล PARTICIPATION ซึ่งเป็นการ เปลี่ยนโครงสร้างและวัฒนธรรมการจัดการศึกษาให้สถานศึกษาสามารถพึ่งพาและพัฒนานตนเองร่วมกับชุมชนได้อย่างถาวร การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ใช่เพียงแค่การปรับปรุงหลักสูตร แต่เป็นการสร้างระบบนิเวศทางการศึกษาที่ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมอย่างแท้จริง มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและรับผิดชอบผลลัพธ์ร่วมกัน การเปลี่ยนแปลงสู่ความยั่งยืนจะทำให้การจัดการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน และเป็นกลไกสำคัญในการสร้างคุณภาพการศึกษาที่มั่นคงและยั่งยืนในระยะยาว

ภาพที่ 1 แสดงโมเดล PARTICIPATION สำหรับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสู่กลไกคุณภาพการศึกษา

จากการสังเคราะห์วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการยกระดับคุณภาพการศึกษาในระดับพื้นที่จำเป็นต้องอาศัยกลไกการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม

ร่วมที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะในบริบทการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ (Area-based Education: ABE) ซึ่งวรชัย วิภูอุปโคตร (2564) ได้ศึกษาการบริหารแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และพบว่าการประยุกต์ใช้แนวคิด ABE โดยใช้โจทย์ปัญหาและความต้องการของพื้นที่เป็นฐาน พร้อมทั้งระดมทรัพยากรในชุมชนมาใช้อย่างสูงสุด สามารถเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการและลดปัญหาการออกกลางคันของผู้เรียนได้อย่างมีนัยสำคัญ

สอดคล้องกับแนวคิดของ พจนา เทียนธาดา (2543) ที่ระบุว่าความสำเร็จและความยั่งยืนของหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นอยู่กับระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในระดับ “การเป็นหุ้นส่วนหรือเจ้าของร่วม” (Partnership) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้หลักสูตรตอบสนองต่อบริบทจริงของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยในอดีตยังสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดสำคัญ คือการมีส่วนร่วมที่ยังไม่ครอบคลุมทุกมิติและนโยบายสถานศึกษาที่ยังขาดกลไกส่งเสริมการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

เพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดดังกล่าว บทความนี้จึงนำเสนอการพัฒนารูปแบบความรู้ใหม่ผ่าน “นวัตกรรมจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ แบบบูรณาการ” (Integrated Area-based Educational Innovation) ซึ่งเป็นการผสมรวมความต้องการและศักยภาพของพื้นที่ (Area-based Needs) เข้ากับกระบวนการบริหารจัดการผ่านโมเดล PARTICIPATION อย่างเป็นระบบทั้ง 10 ขั้นตอน แนวทางนี้มุ่งเน้นการเปลี่ยนผ่านจากการมีส่วนร่วมในเชิงรูปแบบ สู่การสร้างกลไกคุณภาพการศึกษาที่ขับเคลื่อนด้วยพลังของภาคีเครือข่าย เพื่อเป้าหมายในการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ที่ยั่งยืนและสร้างสมรรถนะผู้เรียนที่ตอบโจทย์ทั้งความเป็นท้องถิ่นและสากล

นวัตกรรมจัดการศึกษาเชิงพื้นที่แบบบูรณาการ

จากการสังเคราะห์วรรณกรรม พบว่า การยกระดับคุณภาพการศึกษาในระดับพื้นที่ จำเป็นต้องอาศัยกลไกการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมที่เข้มแข็ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ วรชัย วิภูอุปโคตร (2564) ที่พบว่าการบริหารจัดการศึกษาโดยใช้โจทย์พื้นที่เป็นฐานและระดมทรัพยากรชุมชน สามารถเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารและลดอัตราการออกกลางคันของผู้เรียนได้อย่างมีนัยสำคัญ อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ พจนา เทียนธาดา (2543) ที่ระบุว่าความสำเร็จของหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นอยู่กับระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในระดับ “การเป็นหุ้นส่วนหรือเจ้าของร่วม” (Partnership)

บทความนี้ จึงได้พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะของ “นวัตกรรมการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่แบบบูรณาการ” (Integrated Area-based Educational Innovation) ซึ่งเป็นการผสมจุดแข็งของแนวคิด ABE ที่เน้นบริบทพื้นที่ เข้ากับกระบวนการขับเคลื่อน 10 ขั้นตอนของโมเดล PARTICIPATION อย่างลงตัว

นวัตกรรมนี้ทำหน้าที่เป็นพิมพ์เขียวในการสร้าง “ระบบนิเวศทางการศึกษา” (Educational Ecosystem) และ “กลไกการเรียนรู้ตลอดชีวิต” (Lifelong Learning) ในชุมชน เปลี่ยนบทบาทของชุมชนจากเดิมที่เป็นเพียง “ผู้สนับสนุน” ให้ก้าวขึ้นมาเป็น “ผู้ร่วมจัดการศึกษา” อย่างเต็มรูปแบบ (UNESCO, 2015) เพื่อบ่มเพาะผู้เรียนให้มีสมรรถนะในระดับสากลโดยยังคงรักษาอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้อย่างเข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะ

การนำแนวคิดการบริหารจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ (ABE) ไปขับเคลื่อนหลักสูตรท้องถิ่นให้เกิดผลสัมฤทธิ์ ไม่ให้เป็นเพียง “หลักสูตรบนหิ้ง” จำเป็นต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนเชิงระบบ และกลไกการดำเนินงานที่ชัดเจน โดยมีข้อเสนอแนะแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและระบบ (Policy and Systemic Recommendations)

1.1 การจัดตั้งกลไกสามประสานและคณะกรรมการหลักสูตรชุมชน แนวทางและกลไก ให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ร่วมกับสถานศึกษา จัดตั้ง “คณะกรรมการหลักสูตรและนวัตกรรมศึกษารัฐานชุมชน” (Community-Based Curriculum Committee: CBCC) โดยมีโครงสร้างบอร์ดสามประสาน ประกอบด้วย (1) ผู้บริหารสถานศึกษาและครู (2) ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และ (3) ประชาชนชาวบ้านหรือผู้แทนภาคประชาสังคม คณะกรรมการชุดนี้จะมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายในการร่วมอนุมัติ ติดตาม และประเมินผล การใช้หลักสูตร เพื่อเปลี่ยนผ่านจากการสั่งการจากบนลงล่าง (Top-down) มาเป็นการบริหารร่วมกันจากฐานราก **ผู้รับผิดชอบหลัก** สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา **การประเมินผล** วัดจากอัตราการจัดตั้งคณะกรรมการ CBCC ที่ดำเนินการจริงในสถานศึกษา และร้อยละของหลักสูตรท้องถิ่นที่ผ่านการอนุมัติโดยชุมชน 1.2 การปฏิรูประบบงบประมาณสนับสนุนเชิงพื้นที่ (Area-based Budgeting) แนวทางและกลไก กระทรวงศึกษาธิการควรปรับเปลี่ยนเกณฑ์การจัดสรรงบประมาณ จากระบบรายหัวแบบเดิมไปสู่ระบบ “งบประมาณอุดหนุนเพื่อการพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่” (Area-based Block

Grants) โดยเปิดช่องทางให้ อปท. สามารถสมทบทุนงบประมาณเข้าสู่สถานศึกษาเพื่อใช้ใน 3 กิจกรรมหลัก คือ การจัดทำคลังสื่อท้องถิ่น การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และการจ่ายค่าตอบแทน/วิทยากรให้แก่ปราชญ์ชาวบ้านอย่างถูกต้องตามระเบียบพัสดุ ผู้รับผิดชอบหลัก สพฐ. ร่วมกับ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และกระทรวงการคลัง การประเมินผล จำนวนงบประมาณสมทบสะสมจากภาคส่วนต่าง ๆ และความต่อเนื่องในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ (Practical and Operational Recommendations)

2.1 การพัฒนาสมรรถนะครูสู่การเป็น “ผู้อำนวยการเรียนรู้เชิงพื้นที่” (Area-based Facilitator) แนวทางและกลไก สถานศึกษาต้องปรับเปลี่ยนชั่วโมงการพัฒนาวิชาชีพครู (PLC) ให้เป็น “ชั่วโมงร่วมคิดกับชุมชน” (Community-engaged PLC) โดยจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้ครูมีทักษะในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) และการจัดทำฐานข้อมูลทุนทางสังคม (Social Mapping) เพื่อให้ครูสามารถพัฒนาหน่วยการเรียนรู้แบบบูรณาการ (Active Learning) ที่เชื่อมโยงสาระวิชาแกนกลางเข้ากับโจทย์จริงในท้องถิ่นได้

ผู้รับผิดชอบหลัก ผู้บริหารสถานศึกษา และสถาบันผลิต/พัฒนาคู การประเมินผล ร้อยละของครูที่ผ่านการอบรมและมีแผนการจัดการเรียนรู้เชิงพื้นที่อย่างน้อย 1 แผนต่อภาคเรียน

2.2 การสร้างกลไกติดตามประเมินผลร่วมกับชุมชน และระบบประกันคุณภาพแนวใหม่ แนวทางและกลไก โรงเรียนและชุมชนต้องร่วมกันจัดตั้งระบบ “การประเมินผลโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน” (Community-Based Assessment) โดยเปลี่ยนจากการวัดผลด้วยข้อสอบปรนัยหรือคะแนนทดสอบระดับชาติ (O-NET) เพียงอย่างเดียว มาเป็นการประเมินผลสัมฤทธิ์ผ่าน “โครงการฐานชุมชน” (Community-Based Project) ซึ่งให้ปราชญ์ชาวบ้านและผู้แทนชุมชนร่วมเป็นกรรมการประเมินสมรรถนะและอัตลักษณ์ของผู้เรียนในพื้นที่จริง (Living Lab)

ผู้รับผิดชอบหลัก ครูผู้สอน คณะกรรมการสถานศึกษา และผู้แทนชุมชน การประเมินผล จำนวนนวัตกรรมหรือโครงการของผู้เรียนที่สามารถตอบโจทย์หรือแก้ปัญหาให้แก่ชุมชนได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม ตัวชี้วัดนี้จะถูกส่งต่อเพื่อใช้เป็นเกณฑ์การประกันคุณภาพสถานศึกษาในระดับจังหวัดต่อไป

สรุป

การยกระดับคุณภาพการศึกษาผ่านหลักสูตรท้องถิ่นในยุคศตวรรษที่ 21 จะสำเร็จได้ ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมเชิงระบบเพื่อแก้ปัญหา “หลักสูตรบงกช” จากการศึกษาสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้และข้อค้นพบได้ดังนี้

1. การสังเคราะห์องค์ความรู้เชิงทฤษฎี (Theoretical Synthesis) การวิจัยนี้ได้พัฒนา "โมเดล PARTICIPATION 10 ขั้นตอน" ซึ่งแบ่งเป็น 3 ระยะหลัก คือ

ระยะต้น (P-A-R) ร่วมวางแผน (Planning) ปรับทัศนคติ (Attitude) และวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

ระยะกลาง (T-I-C-I-P) สร้างทีมร่วม (Teamwork) บูรณาการนวัตกรรม (Innovation) สื่อสารโปร่งใส (Communication) ดึงชุมชนร่วมสรรค์ (Involvement) และทดลองใช้จริง (Pilot)

ระยะปลาย (A-T) ประเมินผลร่วมกัน (Assessment) และเปลี่ยนผ่านสู่ความยั่งยืน (Transformation)

โมเดลนี้สร้างคุณูปการทางวิชาการโดยการเปลี่ยนบทบาทชุมชนตามทฤษฎีเดิมที่เป็นเพียง “ผู้สนับสนุน” (Passive Stakeholder) ให้ก้าวสู่การเป็น “ผู้ร่วมจัดการศึกษาที่แท้จริง” (Active Co-creator) เกิดโครงสร้างความสัมพันธ์ที่สมดุลระหว่างโรงเรียนและชุมชน (School-Community Symbiosis) ตามแนวคิดการศึกษาฐานชุมชน

2. การอภิปรายผลเชิงนโยบายสู่การปฏิบัติ (Policy & Operational Discussion) เพื่อให้แนวคิดการบริหารจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ (ABE) เกิดผลเป็นรูปธรรม กลไกการดำเนินงานต้องปรับเปลี่ยนใน 3 ระดับ ดังนี้

ระดับนโยบาย (หน่วยงานรัฐ/สพฐ.) ต้องส่งเสริมการกระจายอำนาจผ่านระบบงบประมาณอุดหนุนเชิงพื้นที่ (Area-based Block Grants) เพื่อความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการ และปรับเกณฑ์การประกันคุณภาพให้รองรับตัวชี้วัดสมรรถนะอัตลักษณ์ท้องถิ่น

ระดับสถานศึกษา (โรงเรียน) ต้องจัดตั้ง “คณะกรรมการหลักสูตรและนวัตกรรมการศึกษาฐานชุมชน” (CBCC) เป็นบอร์ดสามประสาน (โรงเรียน ท้องถิ่น ชุมชน) และปรับชั่วโมง PLC ให้ครูร่วมมือกับปราชญ์ชาวบ้านเปลี่ยนชุมชนเป็นห้องเรียนมีชีวิต (Living Lab)

ระดับชุมชน (ภาคประชาชน) ยกกระดับเป็น “หุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์” จัดตั้งสภาภูมิปัญญาท้องถิ่น และร่วมประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนผ่านการทำโครงการฐานชุมชน (Community-Based Project) แทนการสอบกระดาษ

บทสรุปสังท้าย

ความสำเร็จของหลักสูตรท้องถิ่นไม่ได้วัดที่เล่มเอกสาร แต่วัดที่ “กลไกเชิงระบบ” และทัศนคติของนักบริหารที่เปิดกว้างสร้างความรู้สึกร่วมเป็น “เจ้าของร่วมทางการศึกษา” (Co-ownership) ให้แก่ชุมชน อันจะนำไปสู่ระบบนิเวศการศึกษาที่บ่มเพาะผู้เรียนให้เข้าใจรากแก้วของตนเองและพร้อมก้าวสู่สากลอย่างมั่นคง

เอกสารอ้างอิง

- กิตติชัย ยินดี. (2562). การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน. *วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 20(2), 115-128.
- ใจทิพย์ ณ สงขลา. (2561). *การออกแบบการเรียนการสอนดิจิทัล*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2560). *การวิจัยเบื้องต้น*. (ฉบับปรับปรุงใหม่). กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- พจนา เทียนธาดา. (2543). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในระดับประถมศึกษา. ใน *วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR).
- วรชัย วิภูอุปโภคตร. (2564). การจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ในการบริหารแบบมีส่วนร่วมของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน. *วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 7(8), 281-294.
- วิชัย วงษ์ใหญ่. (2554). *การพัฒนาหลักสูตรระดับอุดมศึกษา*. กรุงเทพฯ: อาร์ แอนด์ เอ็นโปรดักชั่น.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2560). *แนวทางการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สุนน อมรวิวัฒน์. (2545). *กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งทรัพยากรในชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.
- อรรถัย มูธาธรร. (2563). *นวัตกรรมการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- Beane, J. A. (1997). *Curriculum integration: Designing the core of democratic education*. Teachers College Press.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Kappa Delta Pi.
- Epstein, J. L. (2018). *School, family, and community partnerships: Your handbook for action* (4th ed.). Corwin Press.
- Freire, P. (2018). *Pedagogy of the oppressed* (50th anniversary ed.). Bloomsbury Academic.
- Fullan, M. (2016). *The new meaning of educational change* (5th ed.). Teachers College Press.
- Taba, H. (1962). *Curriculum development: Theory and practice*. Harcourt, Brace & World.
- Tyler, R. W. (1949). *Basic principles of curriculum and instruction*. University of Chicago Press.
- UNESCO. (2015). *Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4*. UNESCO.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656>